

SCHOOL AND PAROCHY LIBRARIES - INSTITUTIONS OF CULTURAL PROMOTING OF BOOKS AND READING IN BIHOR COUNTY

Claudia-Florina Pop
Lecturer, PhD, University of Oradea

Abstract: Important libraries were set up in the 18th century, but the 19th century, mainly its second half, brought a remarkable growth in number of the libraries set up in Bihor. They were intermediaries between the book, lecture and readers, the people fond of books. They constituted reference points for the literary societies of Oradea and Beiuș and for the urban and rural teaching establishments. As new instruments of culturalization, these libraries provided the circulation of the book and received the information from the publications of the time, information that was extremely valuable and often unique. The library represented a dynamic space that met a major social need, that of information. Libraries were oriented towards the acquisition of books and lecture, mainly, Romanian. Even if at the beginning libraries were set up in schools, they would welcome the entire Romanian community of the locality where they functioned. The development of the libraries from Bihor followed the course of the history of the Romanian culture.

Keywords: school library, church, literary societies, Bihor County, books

În secolul al XVIII-lea au fost înființate importante biblioteci, dar secolul al XIX-lea, mai ales a doua jumătate a acestuia, a însemnat o creștere remarcabilă a numărului bibliotecilor înființate în Bihor. Ele se constituie în intermediari între carte, lectură și cititori, iubitorii de carte și puncte de reper în cadrul societăților literare din Oradea sau Beiuș, dar și în cadrul așezămintelor școlare urbane și rurale. Constituindu-se în noi instrumente de culturalizare, aceste biblioteci asigurau circulația cărții, și de asemenea prin intermediul lor erau binevenite informațiile din publicațiile timpului, deosebit de valoroase și adesea unice.

Apariția și creșterea numărului de biblioteci românești din Transilvania pe parcursul secolului al XIX-lea este corelată în primul rând cu dezvoltarea învățământului.

Nevoile instrucției au impus constituirea fondurilor de carte în cadrul școlilor, în primul rând la nivelul învățământului mediu.

Biblioteca este văzută ca un spațiu dinamic răspunzând unei nevoi sociale majore, nevoia de informare. Bibliotecile erau orientate spre achiziția de carte și lectura, în primul rând, a publicațiilor românești. Deși înființate la început în cadrul școlilor, acestea s-au deschis spre întreaga comunitate românească din localitatea unde funcționau. (Buluță, Gh, 2000)

Dezvoltarea bibliotecilor din zona Bihorului urmează firul istoriei culturii românești. În linii mari, în istoria bibliotecilor distingem două etape, și anume: prima se situează între secolul al XIV-lea până după al doilea Război Mondial, numărându-se puține biblioteci și acestea cu un caracter închis. În etapa a doua, se simte un avânt deosebit și pe tărâm cultural.

Județul Bihor a avut în trecut biblioteci vestite pentru bogăția și raritatea colecțiilor lor, dar datorită vieții lor zbuciumate și a nenorocirilor suferite de populație în decursul veacurilor, cât și lipsei de interes din partea asupritorilor nu ni s-a păstrat niciuna din culegerile de cărți și

manuscrite strânse cu pasiune și trudă. Transilvania nu cunoștea la acea vreme o dezvoltare a bibliotecilor, datorită regimului asupritor. (Faur, Viorel, 1995)

Tot în același stadiu se aflau bibliotecile școlare. Românii din Transilvania, lipsiți de drepturi politice, au școli mult mai târziu. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, după Unirea bisericii ortodoxe din Ardeal cu biserica catolică, se înființează la Blaj un seminar pe lângă care, în 1747, se creează și o bibliotecă, care primește mai târziu donații din partea lui Timotei Cipariu. Biblioteca de la Blaj, care a funcționat până în zilele noastre, devine centrul activității culturale a românilor din Transilvania. Aici activează, printre alții, corifeii Școlii Ardelene, care promovează un curent progresist.

Sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea se caracterizează prin avântul economic al păturilor burgheze, al negustorilor în special, dar și al industriei, mai ales a celei manufacturiere.

În noile condiții social-economice crește interesul pentru carte. Demn de reținut este faptul că cercul celor care prețuiesc cartea se lărgește.

În rândurile cărturarilor, ca și al unor cercuri mai largi de știutori de carte, apare din ce în ce mai mult ideea unor biblioteci publice. Astfel, pentru început iau ființă cabinetele de lectură, pe lângă marile librării, al căror număr crește. Aceste cabinete dădeau spre consultare pe loc sau împrumutau cărți la domiciliu, în schimbul unei sume.

În Transilvania întâlnim „reuniuni de lectură” sau „casine române” cu cabinete de lectură. În Bihor cele mai cunoscute și mai vechi sunt: Societatea de lectură din Oradea (1852-1875), Reuniunea culturală „Cele Trei Crișuri”, Casina română din Beiuș (1871-1918), Societatea „Samuil Vulcan” din Beiuș (1862-1918), Astra – Despărțămintele din Bihor.

Datorită condițiilor social-politice, aici se dezvoltă mai mult bibliotecile organizate de anumite categorii profesionale: învățătoresți, preoțesți.

Cu toată lipsa de interes și de sprijin din partea statului, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se înființează atât în țară, cât și în Transilvania, câteva biblioteci publice, care desfășoară o intensă și bogată activitate în domeniul științei și culturii românești.

La începutul anilor 1900 începe să ia formă o importantă rețea de biblioteci prin intermediul căreia, cartea circulă spre utilizatori adică la popor, la cei din satele cele mai îndepărtate. Acest lucru s-a datorat Astreii, care prin intermediul despărțămintelor Societății, a reușit să facă din biblioteci, instrumente de o eficiență reală.

Dacă preocuparea pentru înființarea unor biblioteci românești a fost până către sfârșitul secolului al XIX-lea plasată pe un plan secund pe lista priorităților Bisericii Ortodoxe, o dată cu intrarea în vigoare a legii învățământului, „Legea Trefort”, la 22 mai 1879, clerul superior s-a văzut confruntat cu pericolul deznaționalizării instituționale a populației pe care o păstora. Pericolul era cu atât mai mare cu cât actul normativ în cauză se adresa elevilor din școlile elementare, cu alte cuvinte se încerca înstrăinarea copiilor tocmai în perioada de fundamentare a principalelor elemente definitorii ale identității lor. Ca atare, în ședința din 22 aprilie 1881, Sinodul Episcopiei Ortodoxe a Aradului a hotărât să cadă în sarcina Consistoriului, sarcina de a interveni imediat pentru înființarea „cât mai multor reuniuni de cântări și biblioteci prin comune și pre învățători să-i constrângă a participa numeroși la reuniuni. Iar pre viitor, când se aprobă statutele cutărei reuniuni, Consistoriul să întrerupă de acel înțeles că va trage la răspundere pre învățătorii cari nu vor lua parte la reuniunea ce-o constituiesc.”

Importanța transpunerii în viață a hotărârii se desprinde în mod vădit din partea finală a actului, în care Consistoriul era împuternicit să aplice sancțiuni celor care nu i se conformau. Un

an mai târziu s-au și făcut primii pași către redactarea unor statute cadre, dar flexibile, în funcție de particularitățile locale ale fiecărei regiuni. (Turc, L., 2000)

Prin „circulariul eparchial greco-oriental orădan” nr. 471 din 15/27 iulie, era din nou adusă în discuție problema „reuniunilor de cântări” și a bibliotecilor. Sinodul eparhial întrunit la Arad hotărâse în cadrul ședinței a IV-a, desfășurată în același an, colaborarea cu Consistoriul din Oradea în vederea elaborării unui regulament referitor la înființarea celor două instituții „în uniformitate pentru întreaga dieceză.” În acest sens, episcopul diecezan Iosif Goldiș recomanda forului arădean întocmirea proiectului de statut și supunerea lui „spre apretuire” forului din Oradea, urmând ca acesta să analizeze în termeni comparativi cu propriul proiect. Pe acest temei Consistoriul din Oradea avea libertatea de opțiune, așa după cum se sublinia în clauză înserată în finalul documentului: „Venerabilul Consistoriu din Oradea, prin acestea este poftitu să aleagă care-i va conveni mai bine, iar despre rezoluțiunea ce va lua este recercatu să ne încunoșcietize fără amenare”.

Lucrurile trebuiau urgentate deoarece administrația maghiară trecuse la aplicarea celei de a doua „Legi Trefort” care se adresa acum învățământului secundar și era pornită să întreprindă acțiuni directe pentru aplicarea strictă a legislației școlare. Așa de pildă, la 6 mai 1883, Nicolae Zigre, locțiitorul vicarului episcopal, aducea la cunoștință protopopiatelor că Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a retras din circulație „nu numai edițiunea a doua, ci și edițiunea prima din „Legendariulu” de I. Papiu” și că este hotărât să-i pedepsească pe învățătorii care nu se conformează. Corespondența era adresată protopopului din Peștiș, căruia i se subordona Tractul Aleșdului, zonă unde se pare că aveau o mare circulație cărțile românești vizate de cenzură. Pas cu pas, cărțile românești urmau să fie retrase din uzul școlar spre a fi înlocuite cu cele oficiale maghiare.

Un prim statut de organizare și funcționare a bibliotecilor rurale a fost înserat în conținutul unui act mai larg de înființare a „Reuniunii Învățătorilor de la Școalele Poporale” în 1883. Conform statutului, scopul „reuniunii” era acela de „promovare a educațiunii și instrucțiunii poporale și cultivarea științelor referitoare la educațiunea și instrucțiunea poporală”, printre mijloacele utile atingerii acestui deziderat fiind nominalizate „biblioteca centrală și bibliotecile din despărțământele sale protopopești”. Fiecare despărțământ protopopesc funcționa sub directa îngrijire a unui comitet alcătuit dintr-un notar, un „cassariu” (casier), un bibliotecar și un controlor. Importanța acordată bibliotecilor apare subliniată pe parcursul întregului conținut al „statutelor”. În acest sens, adunarea generală verifica deopotrivă întreaga activitate a comitetului, a controlorului și a casierului, cât și pe cea a bibliotecarului, care era numit de drept membru al comitetului. Printre „agende” comitetului, înțelegându-se prin acest termen evidențele scrise ale acestuia, figura și cea referitoare la „starea bibliotecilor” școlare.

Tot aici erau enumerate și atribuțiile ce cădeau în sarcina bibliotecarului, anume, „îngrijește biblioteca, înregistrează opurile și face posibilă împrumutarea acelorora”. El era responsabil material, alături de casier, pentru eventualele pagube aduse patrimoniului bibliotecii.

Discuțiile purtate la Sinodul eparhial ținut în 1882 nu au rămas fără ecou. Consistoriul a hotărât începerea demersurilor pentru înființarea unor „reuniuni de cantori și biblioteci”, ca organisme de propagare a culturii în mediul rural. În întâmpinarea acestei inițiative, pe parcursul anului, Protopopiatul Beiușului a organizat o serie de conferințe „învățătoresci” spre a-i consulta pe dascălii din sate. Propunerea a fost primită cu entuziasm de întregul corp didactic, care – relatează protopopul – „sau angajat atâtu ca corporațiune, câtu și individualmente învețietorii, că din partea lor vor nisui și voru pune în lucrare, cu intervenirea directoriloru locali și a comiteteloru respective parochiale, ca reuniunile de cantori și de biblioteci să se înființeze”.

Consistoriul a și transmis, în urma raportului, diferite proiecte de statut, lăsând liberul arbitru comunităților locale de a se orienta și a-și elabora propriile statute conform „împrejurărilor locale”.

În plină criză a raporturilor dintre români și administrația maghiară ca urmare a „Memorandumului”, aceasta din urmă, prin „grija” „Ministerului de Culte” a redactat un catalog al principalelor lucrări ce trebuiau să figureze în bibliotecile școlare, sub forma unei recomandări adresate școlilor „poporale”. Vicarul episcopal Iosif Goldiș i s-a trasat sarcina de a distribui tuturor oficiilor protoprezbiterale câte trei exemplare din acest material, urmând ca primul să fie păstrat în arhiva protoprezbiterală, al doilea în biblioteca despărțământului reuniunii învățătoresți și al treilea la fiecare dintre școlile care dispuneau de bibliotecă. Repartiția nu era întâmplătoare, ci era menită să înlăture posibilele scuze întemeiate pe necunoașterea conținutului inventarului respectiv în eventualitatea sesizării nerespectării „recomandării”.

În ciuda ingerințelor statului în viața școlilor românești, acțiunile de popularizare a cărților scrise de autori români a continuat. Despărțământul Reuniunii Învățătorilor din Tractul Beiușului a distribuit în luna iunie 1893 tuturor școlilor „poporale” din protopopiat *Istoria pedagogiei* scrisă de profesorul Petru Pipoșiu și câte un exemplar din *Manualul curs practic de aritmetică*. La fel au fost perpetuate și acțiunile de perfecționare a activităților extrașcolare. În protocolul „Congresului metropoliei ortodoxe române din Ungaria și Transilvania” desfășurat în anul 1900, Dr. Borcianu a propus perfecționarea activității învățătoresți în sensul unei conlucrări mai strânse cu biserica. De la început, el a solicitat întocmirea unor lucrări statistice mai ample, care să surprindă și starea bibliotecilor. În ce privește „reuniunile învățătoresți”, se avansa propunerea ca ele „să fie organizate astfel, ca lucrările întru perfecționarea în cele pedagogice și școlare să rămână în legătură cu biserica și autoritățile ei”, dar se atrăgea atenția ca acestea să fie în armonie cu „prescrierile legilor statului”.

Un al doilea inamic al procesului de culturalizare a populației rurale, și nu numai, a fost sărăcia. Lipsa fondurilor bănești a grevat în cel mai înalt grad efortul de dotare a bibliotecilor satești cu fondul livresc necesar. În urma Congresului bisericesc, mitropolitul Ioan Mețianu a cerut Consistoriului să înainteze un material cu propuneri formulate de preoții și învățătorii din subordine, în vederea identificării posibilelor surse de finanțare a bibliotecilor.

După consultarea opiniilor formulate de către corpul învățătoresc român, Congresul a formulat un „conclus” referitor la identificarea surselor bănești utile înființării bibliotecilor. Alături de nominalizarea principalelor mijloace materiale, documentul puncta și acțiunile ce trebuiau întreprinse pentru buna reușită a acțiunilor. Se recomanda ca „pentru înființarea, sporirea și consemnarea bibliotecii școlare din fiecare școală elementară confesională, învețietorul să fie îndătorat de la fiecare elev obligat la școală (...) a încasa la înscriere 50 de fileri (...) apoi, din sumele încasate, în coînțelegere cu Comitetul parochial, a procura cărți pentru biblioteca școlară”. Tot învățătorul era împuternicit să organizeze și colectă în același scop. Fondul de carte trebuia inventariat anual, iar evidențele erau expediate Consistoriului. Inspectorii școlari erau obligați ca cel puțin o dată pe an să se deplaseze la parohii spre a „censura” biblioteca, exercitând în acest sens un control permanent pe linia râvnei depuse de subalterni.

Protopopul Vasiliu Papp a comunicat Consistoriului, în septembrie 1904, că la „conferința învățătorescă” din luna august s-a hotărât înființarea unei biblioteci centrale protopopești a „tractului Vașcăului”, pentru dotarea căreia să fie folosiți banii din „pedepsele pentru absenți”. La aceeași conferință, prezbiterul Toma Păcală a mai sugerat și alte surse de finanțare, printre care încasarea unor taxe pentru activitățile extrașcolare desfășurate de elevi. Astfel, de la școlarii „îmbrăcați la mort” câte 4 fileri, de la cei ce umblau cu „Steaua de Crăciun” ori cu crucea la

„Apăbotează” câte 10 fileri. De asemenea, școlarii ai căror părinți „sunt în mai bună stare”, adică mai bogați, urma să fie încasată lunar suma de 4 fileri.

La nivelul fiecărei comune, urmau să fie alocate din bugetul bisericesc câte 10 coroane, destinate să servească achiziției de cărți „folositoare și corespunzătoare pentru școlarii de toate zilele, pentru adulți și pentru poporeni, iar cărțile procurate să se pună la dispoziție (...) în Dumineci și sărbători”. În felul acesta – considera autorul – „s-ar deștepta, pe de o parte dorul de cetit, iar pe de altă parte voia de contribuire pentru scopul îmbogățirii bibliotecelor școlare”.

Protopopul din Micherechiu a avansat la rândul său propunerea ca fiecare comună să colecteze 50 de coroane anual, din care preotul local să cumpere cărțile recomandate de Consistoriu. Preotul Petru Șerb din Girișu Negru a solicitat la „conferința învățătoarească cercuală”, ținută la Miersig în iulie, repartizarea periodică a unor sume mai mici, pe întreg cursul anului, provenite din donații.

Chiar și după identificarea posibilelor surse materiale utile înzestrării bibliotecilor, rezultatele nu au fost întotdeauna pe măsura așteptărilor. Societatea românească se afla încă într-o perioadă a „copilăriei” în ce privește perceperea eforturilor depuse de fruntașii în direcția luminării ei prin intermediul cărții. Așa după cum aminteam, la această stare de inerție se adaugă și mizeria cruntă în care se zbăteau majoritatea satelor noastre, ai căror locuitori erau interesați prioritar să-și asigure traiul familiilor lor. Nu puține au fost și cazurile în care cei chemați să întrețină și să cultive instituția bibliotecii s-au arătat neglijenți. Din aceste motive, ierarhia bisericească a revenit periodic cu instrucțiuni și norme menite să combată fenomenele negative înregistrate în teritoriu.

Pe ordinea de zi a Congresului bisericesc desfășurat în 1906 a figurat și problema redactării unui nou „conclus” privitor la „înființarea, aranjarea, îngrijirea și conservarea bibliotecilor parohiale”. Odată elaborat, acest normativ urma să fie repartizat gratuit fiecărui oficiu protoprezbiterial și fiecărui oficiu parohial, fiind investit cu atributul de coordonare uniformă a activităților în domeniu. Fiecare „parochie organizată” era abilitată să organizeze câte o bibliotecă „pentru folosul școlarilor și a poporenilor din parochie, a ajusta și a îngrijii bine biblioteca (...) cu deosebire a purta grijă ca biblioteca să fie întrebuințată cu folos din partea poporenilor și a tinerimei școlare”.

Textul normativului a ieșit de sub teascu tiparului în luna noiembrie, un număr de 250 de exemplare fiind destinate uzului Consistoriului orădean în vederea distribuirii lor în teritoriu, așa cum se hotărâse în ședința Consistoriului mitropolitan de la Sibiu. Documentul venea în întâmpinarea proiectului „Legii Appony”, votată în anul următor, pe 19 martie 1907. Acesta prevedea desființarea tuturor școlilor confesionale ale românilor, sârbilor și slovacilor din imperiu. Măsurile antiromânești dictate de administrația maghiară s-au materializat și prin Legea XLVI din 1908, care prevedea sistarea acordării oricărui „didactru pentru școalele populare”, alături de sistarea colectării celor 30 de fileri destinați pentru „fondul regnicolar de pensie învățătoarească”. Încă o dată se încerca blocarea oricăror fonduri bănești ce puteau fi utilizate pentru înzestrarea bibliotecilor românești. Guvernanții sperau ca prin aceste metode să orienteze școlăria românească strict către izvoarele oficiale maghiare.

În aceste condiții Consistoriul a hotărât ca învățătorii să încaseze câte 50 de fileri de la fiecare elev, iar cu banii colectați să achiziționeze cărți pentru bibliotecile școlare, urmând ca la finele fiecărui an să înainteze câte un raport comitetului parohial cu privire la modul de cheltuire a respectivelor sume.

În 8 mai 1908, vicarul episcopal Vasile Mangra s-a interesat, prin intermediul unei circulare înaintate protopopilor T. Păcală, A. Munteanu, V. Papp și M. Popovici, de modul în

care a fost dus la îndeplinire ordinul privitor la înființarea bibliotecilor parohiale în protopopiatele pe care le păstureau.

Nicolae Oiescu, protopopul cercului Mecherechiu, azi în Ungaria, se plângea de lipsa mijloacelor bănești necesare achiziționării cărților. Se reușise dotarea bibliotecilor numai în parohiile Berechiu, Cefa, Homorog și Mecherechiu, în vreme ce în celelalte sate – după relatarea autorului – „nici începutul nu s-au făcut, din cauza că nu dispunem de mijloace”. După părerea sa principalul vinovat de această stare de lucruri ar fi fost „poporul” din comunele respective, care nu agreea ideea unor contribuții suplimentare îndreptate în direcția culturii. Parohul sublinia faptul că „dăruirile benevole le denegă, de repartizare și de a augmenta acestu scopu din alte venit bisercesci nici nu voiescu a auzi”.

Rezultate frumoase s-au obținut totuși într-o serie de parohii din Tractul Beiușului, care i-au atras protopopului cuvinte de laudă din partea Vicariatului Oradiei. Acesta era felicitat pentru sânguința depusă și în același timp era încurajat să depună aceeași râvnă și pe mai departe pentru a evita îndepărtarea de carte a absolvenților școlii după terminarea instrucției lor. Tocmai sub acest aspect era subliniată importanța bibliotecii în viața culturală a satelor:

„Pentru a nu se reîntoarce la ignoranță acele elemente dintre credincioșii noștri, cari au trecut prin școala satească și cu scopul de a dezvolta cunoștința de carte, s-a dat privilegii desfășurării unei acțiuni culturale prin întemeierea bibliotecilor parohiale, ordonată prin circularul nostru cu nr. 400/45-1907, comunicându-se cu același ordin și conducerea altor biblioteci.

Rezultatele obținute prin aceste biblioteci, după cum se constată din rapoartele intrate la acest Conzistoriu, sunt foarte neînsemnate, ceea ce însă nu ar justifica lăsarea în părăsire, ci din contră impune căutarea mijloacelor care au să conducă la rezultate mai însemnate, la rezultate reale.

În vederea marelui interes și atât de mulței simțitei trebuințe a luminării poporului nostru, acest Conzistoriu dispune a se dezvolta în cadrele bibliotecilor parohiale, prin prevederea cu cărți de specialitate pentru învățător și cărți de popularizare a învățaturii și cunoștințelor folosite pentru elevi, despre ce vei aviza comitetele parohiale și pe învățători, ca să se îngrijească de prevederea și dezvoltarea bibliotecii parohiale în sensul arătat și în conziderarea normativului citat; iar despre dele efectuate vei raporta în cadrele dispozițiilor aceluiași normativ”.

Pentru a impulsiona înființarea bibliotecilor parohiale în cât mai multe localități, vicarul episcopal Roman Ciorogariu a redactat la 2 iulie 1908 o circulară adresată tuturor oficiilor parohiale. În nota de fundamentare a actului, acesta ținea să sublinieze că „Manualele singure nu sunt suficiente la instrucțiunea religioasă-morală, fără cărți auxiliare de lectură religioasă-morală, cum sunt biblia și bibliotecile de popularizare. Catihetul se va îngriji să se procure aceste cărți auxiliare pentru biblioteca școlară și să supravegheze lectura religioasă-morală a elevilor. Deolaltă cu lista manualelor vi se recomandă și cărțile auxiliare. N-ar fi însă complet sistemul de educație religioasă-morală a tinerimei dacă ne-am opri numai la instrucția în școala de toate zilele (...) drept aceea se insistă la înființarea bibliotecilor parohiale, în jurul cărora să se formeze cercul de lectură a adulților și conferințele”.

O altă principală piedică apărută în calea dezvoltării parohiale a fost nivelul ridicat de analfabetism ce afecta întreaga lume a satelor. Aspectul a fost în repetate rânduri subliniat în rapoartele venite de la parohii, în care era reiterată în permanență inutilitatea înființării acestor instituții într-o mare de neștiutori de carte. Așa se face că în urma analizării observațiilor de această natură, Consistoriul să elaboreze în anul 1911 un program de alfabetizare a populației adulte și ulterior antrenarea acestei categorii în șezători literare.

Pentru atragerea unui număr cât mai mare de participanți s-a propus recompensarea cu premii a celor mai silitori, „ de pildă abonament la „*Biblioteca populară*” a *Asociațiunii*”- se sugerează în regulament.

Întrucât rapoartele din parohiile Beiușului indicau o slabă dezvoltare a bibliotecilor tocmai din acest motiv, Consistoriul a trecut la studierea motivelor care au frânat procesul. O serie de preoți reclamau diverse priorități care susțineau amânarea achiziției de cărți, alții motivau cu sărăcia credincioșilor, iar alții indicau pur și simplu refuzul credincioșilor de a oferi bani pentru înzestrarea bibliotecilor.

Pe un ton cât se poate de ferm, Toma Păcală, protopop-aseor al vicarului cerea în 1912 administratorului protopopesc al Beiușului, Dr. Victor Fildan, să introducă din oficiu în bugetul fiecărei parohii suma de 10 coroane necesare bibliotecilor, pentru a evita în felul acesta orice fel de deviere în situații penibile.

După parcurgerea materialelor ilustrative pentru activitatea desfășurată de forurile ecleziastice pe parcursul celor trei decenii analizate aici, pot fi conturate o serie de trăsături care au caracterizat implicarea acestora în procesul de emancipare culturală a populației din Bihor. Esențială rămâne consecvența cu care ele s-au bătut pentru cauza națională. Dacă la început acțiunile demarate au fost mai stângace și nu s-au bucurat întotdeauna de cea mai largă audiență în sânul poporului de la sate, cu timpul acestea s-au perfecționat și au câștigat în consistență, reușind ca în pragul secolului XX să înregistreze și o serie de rezultate pozitive. Meritul este cu atât mai mare, cu cât, subliniem încă o dată, între nivelul de culturalizare a fruntașilor români și oamenii pe care erau chemați să-i instruiască se deschidea o prăpastie marcată în primul rând de înaltul grad de analfabetism atins de societatea rurală, alimentat și de sărăcia cruntă în care se zbăteau majoritatea românilor.

Modul în care a fost percepută prezența bibliotecilor școlare de către populația din satele și orașele bihorene, poate fi analizat în funcție de reacțiile acesteia în raport cu inițiativele de înființare și organizare a lor, promovate de preoții din parohiile ortodoxe, dascăli sau intelectuali ai vremii. Astfel, rapoartele înaintate de preoții ortodocși ierarhiei Vicariatului Oradiei, pentru întreaga perioadă despre care vorbim, scot în evidență o gamă largă de reacții manifestate de către credincioși, mergând de la cele de respingere a ideii de constituire a unor astfel de așezăminte și până la atitudini de larg entuziasm.

Pentru o mai riguroasă descifrare a fenomenelor înregistrate și pentru o cât mai corectă apreciere a motivațiilor care au generat paleta de manifestări, în ecuație trebuie introduse toate elementele care au concurat la conturarea atitudinilor sesizate pe marginea procesului de geneză a fondului livresc rural.

De început vom prezenta reacțiile negative ale populației, urmând să analizăm critic valabilitatea motivațiilor invocate în rapoartele, referindu-ne aici la cauze ținând de situația economică a localităților, dar și la cele de natură umană, izvorâte în cele mai multe cazuri din nepăsarea sau neglijența parohilor sau a mirenilor.

Așa de pildă, însuși debutul activității de organizare instituționalizată și sistematică a organismelor de emancipare culturală a țărânimii a cunoscut dificultăți. Transpunerea în viață a programului de înființare a „reuniunilor de cântări” și a bibliotecilor a demarat anevoios. Printre piedicile ivite numărându-se, după cum spuneam, și ignoranța de care au dat dovadă o serie de preoți. Raportul întocmit în iunie 1883 de către inspectorul Cercului Meziad, Elia Moga este edificator în acest sens. Acesta constata că „reuniuni de cântări și biblioteci, ca să fie înființate în cutare parohie din acest inspectoratu, nici vorbă. Apoi cine le-ar fi înființat pe aici, că nici

singuri preoții și învețietorii, cu puține excepții, nu știu cântările, apoi bibliotecile, dacă li s-ar ținea prelegeri mai multe zile, apoi vomu pricepe că ce suntem”.

De vină era în acest caz, nu atât lipsa de cultură a poporului, cât slaba pregătire a celor chemați să-l păstorească. Nu trebuie să ometem însă din calcul faptul că acțiunea se găsea într-o fază de pionierat. Totuși, raportul este punctat și de o notă de optimism, enunțată în finalul corespondenței, unde inspectorul își exprima convingerea că printr-o activitate consecventă de lămurire a populației ar putea aduce și rezultatele scontate.

Chiar dacă în anii care au urmat situația s-a mai ameliorat, numărul bibliotecilor crescând încetul cu încetul, amenințările venite din partea politicii de deznaționalizare dusă de guvernanți au condus la luarea unor măsuri de accelerare a ritmului de proliferare a bibliotecilor în mediul sătesc.

În 8 mai 1908, vicarul episcopal Vasile Mangra s-a interesat, prin intermediul unei circulare înaintate protopopilor T. Păcală, A. Munteanu, V. Papp și M. Popovici, de modul în care a fost dus la îndeplinire ordinul privitor la înființarea unor noi biblioteci parohiale. Nicolae Oiescu, protopopul cercului Mecherechiu se plângea de lipsa mijloacelor bănești necesare achiziționării cărților. Se reușise dotarea bibliotecilor numai în parohiile Berechiu, Cefa, Homorog și Mecherechiu, în vreme ce în celelalte sate – după relatarea autorului – „nici începutul nu s-au făcut, din cauza că nu dispunem de mijloace”. După părerea sa, principalul vinovat de această stare de lucruri ar fi fost „poporul” din comunele respective, care nu agreea ideea unor contribuții suplimentare.

Situația pare paradoxală, parohiile din Tractul Mecherechiului fiind printre cele mai bogate din județ. Aici avem de a face cu un alt fenomen, care își va face simțită prezența și mai târziu, anume tendința de apropiere a românilor din câteva sate de cultura maghiară. Este lesne de observat că s-au constituit biblioteci aproape exclusiv în satele care gravitau în jurul comunei Cefa, important centru economic românesc al protopopiatului, în vreme ce satele din jurul reședinței protopopiale, și am nominaliza aici Jaca, Apateul, Ugre, Săcal etc., toate astăzi în Ungaria, erau racordate la rețeaua economică ungurească, mai apropiată. Grație acestui status-quo, locuitorii lor nu vedeau necesară perpetuarea expresă a identității lor prin cultura livrescă. Vom vedea mai târziu că nici întrebuințarea limbii române nu li se va mai părea utilă.

Din aceeași zonă, protopopul Andrei Horvath informa Consistoriul în 1912, că întâmpină dificultăți în acțiunea de înființare a unor biblioteci, întrucât – subliniază acesta – „afacerea bibliotecilor fiind un lucru nou, numai cu greu înaintează”.

Mai dificilă era situația în comuna Săcal, unde preotul sesiza că tineretul era „copleșit de duhul maghiarizării [și] n-are voie să citească în românește”, după care adaugă că „nici în ungurește”. Din aceste motive el susținea ideea extinderii bibliotecii, care până la acel moment servise numai trebuințelor parohiei.

Preotul Georgiu Pinte din parohia Mezopeterd (azi în Ungaria) comunica Consistoriului că în localitate sunt numeroși știutori de carte, iar tineretul este chiar pasionat de citit. Cu toate că erau români, nu știau citi în limba maternă datorită lipsei de interes manifestat de învățători, care „nu propune nici scriere, nici cetirea română”. Din această pricină n-a fost posibilă constituirea bibliotecii. Nici preotul din comuna Darvaș (azi în Ungaria) nu izbutise înființarea bibliotecii, în ciuda numărului mare de știutori de carte, din pricina nivelului ridicat de maghiarizare a populației românești. „Tineretul – spunea acesta- citește gazete și novele ungurești din biblioteca comunală și din biblioteca Casinei țărănești”. Din păcate nu se putea prognoza o îndreptare a stării de lucruri, deoarece, se spune în raport, „tineretul, care limba maicei sale n-o pricepe, nare

lipsă de bibliotecă românească, astfel bibliotecă școlară cu cărți românești scrise, a se înființa e superfluă”.

Fenomenul maghiarizării nu era prezent însă numai în flancul vestic al județului, ci își făcuse simțită prezența și spre interior. În comuna Hidișel populația se afla foarte aproape de maghiarizarea completă. „Întreg poporul este nesciutor de carte – relatea preotul Florian Hajoleu – afară de o câțiva copii care știu ceti, dar numai unguresce, pentru că învață în școala de stat, unde nu le este permis a învăța limba română, afară de istoria biblică și catechism, dar numai [și acelea] în două ore pe septemână. În ultimii șase ani numai – se plângea preotul – „abia am în școală 5-7 copii cari cetesc și în limba română (...) ceea ce merge foarte greu”, după care accentua asupra faptului că „biblioteca școlară este dar tote [cărțile] sunt unguresci de cetit [dar] nu le cetește nimenea”.

Ioan Beșan, preotul din comuna Sârbi, pe lângă faptul că „pruncii știu numai unguresce”, semnală și atitudinea negativă a episcopului, care refuza să aloce suma de 10 coroane de la buget, chiar dacă aceasta era destinată expres pentru procurarea cărților.

Cele mai penibile situații au fost generate de atitudinile negative afișate tocmai de cei care trebuiau să aducă cultura în casele țăranilor. În Suiug nu s-a putut înființa biblioteca din cauza nepăsării învățătorilor care s-au perindat pe la școala din sat. Preotul Mihai Caba sublinia faptul că toți aceștia aveau „închinări spre patima beției”, cu toate că „șapte dintre copiii cari știu ceti mai bine, au mare plăcere de a ceti cărți românești”. Preotul din Făncica, Gheorghe Petroviciu, a raportat Consistoriului în ianuarie 1913 că nu a reușit achiziționarea cărților necesare bibliotecii în ciuda faptului că învățătorul a încasat câte 50 de fileri de la fiecare elev, acesta neputând justifica scopul în care a cheltuit banii.

Protoprezbiterul Tractului Tileagd, Alexandru Munteanu, descoperise că în parohiile păstorite de el banii alocați bibliotecilor fuseseră utilizați în alte scopuri. „Mă voiu convinge și pe mai departe – spunea el în raportul transmis Consistoriului – câte și ce fel de cărți s-au procurat. Aceasta se va putea urma temeinic cu prilejul vizităților școlare și a examenului din anul curent”.

În Săldăbagiu, preotul Anton Bica era certat cu învățătorul Cosma în așa măsură încât nu mai comunicau între dânșii. Situația trena negativ asupra inițiativei de îmbogățire a bibliotecii locale. Preotul din Criștior a reproșat eșecul învățătorilor care nu și-au dat interesul pentru organizarea bibliotecii. Cu sprijinul sătenilor adunase 10 coroane pentru dotarea bibliotecii, însă fără nici un rezultat. În Lelești au fost adunați banii, dar nu exista școala. Știrile din tractul Beliului scoteau la lumină faptul că bibliotecile figurau într-un plan secund al listelor de priorități ale parohiilor, sau reaua-voință a mirenilor. Protopopul Petru Sârb din Giriș a întocmit o dare de seamă asupra situației bibliotecilor din jurisdicția sa, care cuprindea 15 „comune bisericesti”. Se reușise organizarea bibliotecilor numai în satele Cheșa, Chișlaca, Girișu Negru și Petid. În celelalte localități populația nu-și achita contribuția, fie din cauza sărăciei, fie din nepăsare și tot mai des „constrânsă numai de execuție”. Și așa, odată colectați, banii erau dirijați către asigurarea salariilor învățătorilor.

Parohia din Agriș reușise să cumpere numai trei cărți în cursul anului „*Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul de Nicolae Bălcescu, Povestiri din copilărie de Boureanu și Triumful crucii – povestiri creștine de Caion*”. Parohia din Archiș avusese norocul să primească 22 de cărți de la „asociațiune”. Preotul Georgiu Molnariu din Beliu motiva neputința înființării bibliotecii pe seama cheltuielilor mari ocazionale de edificarea școlii confesionale, lucrare care absorbise toate fondurile bănești. Preotul din Săldăbagiu adăuga alături de dificultățile alimentate de conflictul avut cu învățătorul satului și pe cele generate de lipsa de interes a populației pentru lectură. După cum relatează, oamenii invocă diverse pretexte pentru a ocoli cititul. În

corespondența cu Consistoriul, preotul se plângea că „voie de cetit, atât bătrânii cât și tineretul nu are; ziua zic că umblă la lucru, vara, seara se culcă; iarna, iar, ziua la lucru, seara pe la babe, sau cum e zicala – pe la șezătoare-, apoi duminica la joc (danț), apoi la birt.”

În coordonate asemănătoare se încadra și descrierea făcută de Alesandru Mărcușiu, preotul din Margine. După cum reiese din inventarul bibliotecii, anexat corespondenței, preotul și învățătorul comunei și-au dat sârguința a o dota cu un număr cât mai mare de opere. Aceasta dispunea de două fonduri de carte, cel școlar, cu 38 de lucrări și „biblioteca tineretului și diverse” cu 24 de lucrări.

Dacă în cazul factorilor de natură umană, soluționarea pozitivă a situațiilor nu reprezenta o dificultate, în cazul celor economice rezolvarea necesita implicarea autorităților, în sensul adoptării unor proiecte de eliminare a sărăciei. Este posibil ca tocmai menținerea unui standard de viață scăzut în zonele compacte românești să fi reprezentat unul dintre punctele strategiei politicii de maghiarizare. Lipsa acută de fonduri bănești din partea populației din aceste locuri atrăgea după sine neputința edificării școlilor confesionale românești și bibliotecilor care le însoțeau, în consecință analfabetismul. Ori o asemenea vacanță intra în conflict cu prevederile legii învățământului, care automat reclama concursul statutului pentru înființarea unor școli cu predare în limba maghiară.

În ciuda dificultăților cu care au fost confrunțați în parohiile peste care păstureau, o serie de preoți au reușit să-și îndeplinească cu succes misiunea de a înființa biblioteci confesionale. Exemplul lor este încă o dovadă a veridicității zicalei populare care spune că „omul sfințește locul”. Nu mai puțin adevărat este și faptul că aceste succese au fost înregistrate în comunele bogate, în special în cele de câmpie, care dispuneau de pământ roditor, principalul capital economic al lumii rurale. Așa era Parohia din Sânicolau Român, care făcea parte din categoria celor avute, satul fiind așezat în Câmpia Oradiei, foarte roditoare. În plus oamenii se îndeletniceau cu grădinăritul, activitate care le aducea importante foloase. Chiar dacă în anul 1907 nu se putuse înființa biblioteca, credincioșii având cheltuieli mari cu ridicarea casei parohiale, în anul următor cumpăraseră și dăruiseră mai multe volume pentru înzestrarea ei. Printre ele era amintită o „evanghelie-lux în preț de 180 coroane”. De asemenea, a fost colectată și suma de 10 coroane, utilizată pentru abonamente la „foaia oficioasă – Biserica și școala”.

În august 1909 Toma Păcală înștiința Consistoriul că pe parcursul anului a depus eforturi pentru înființarea unor noi biblioteci, precum și pentru sporirea patrimoniului livresc a celor deja existente, în ciuda „anului vitreg”. Erau nominalizate bibliotecile parohiilor din Mierlău, Oradea și Vecheed, azi în Ungaria, care-și reușiseră achiziționarea mai multor cărți. (An DJ Bh, *Fond Parohia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 287/1882-1183, f. 23.)

În satul Ciutelec funcționa o școală încă de prin 1850-1851, despre care se spunea la 1859, că se află într-o stare bună. În 1885 se construiește un nou local al școlii confesionale din Ciutelec, după cum se consemnează și în *Schematismul* din 1909. (Ioan Marin Mălinaș, Oradea, 1997). Cunoaște o existență îndelungată, iar după 1918 devine școală de stat.

În câteva dintre vechile biserici ortodoxe se regăsesc unele cărți de cult tipărite în centre unite. Astfel, la biserica din Chiribiș, care a rămas orodoxă, se găsesc cărți tipărite la Blaj. În biserica din Ciutelec și Popești sunt cărți tipărite la Sibiu sau București. Aceasta dovedește că parohiile Ciutelec și Popești, deși s-au unit cu Roma, totuși legăturile lor cu vechile centre ortodoxe din Bihor nu a încetat.

Rezultatele pozitive au fost înregistrate și în comuna Girișu de Criș. Preotul Romul Mangra anunța cu bucurie că 12 credincioși frecventau periodic biblioteca parohială. Appetitul pentru citit al oamenilor a sporit după ce parohul a popularizat lucrarea „Călăuza creștinului”,

citind pasaje din carte în mai multe duminici, după terminarea liturghiei „poporului adunat la Sfânta biserică (...) lucruri folositoare și trebuință pentru fieștecărele creștin, ca să le știe”. Printre parohiile de frunte se număra cea din Voievozi. Biblioteca de aici număra 145 de lucrări, iar în privința frecvenței cititorilor, preotul raporta cu mândrie cifra de 52 de persoane care împrumutaseră 112 cărți.

Eforturile Mitropoliei de a introduce metode noi de organizare a bibliotecilor au început să dea roade în anul 1913. Către sfârșitul anului Consistoriul orădean a cerut întocmirea unor dări de seamă, pentru a analiza modul în care au fost transpuse în viață recomandările sale. Preotul Traian Milea din Călugări cumpărase romanul „Quo Vadis Sienkievics” și lucrarea „Cuvântări la Sfântul botez, cununii și înmormântări de Petru Popa”. Acesta se arăta dispus să facă și alte achiziții și cerea sfatul superiorilor săi în privința acelor „opuri care să le poată ceti și prin care că se poată recrea și întări sântul religios al parochienilor știutori de carte, căroră – sublinia el – nu le-ar cădea cu greu jertfa pentru biblioteca parochială”. Doritori de carte erau și credincioșii din Drăgănești, unde existau 25 de cititori. Ei primeau lunar broșuri de la „Asociațiune” și tot prin intermediul ei cumpăraseră 10 exemplare din lucrarea „Îngrășarea pământului” scrisă de A. Cosciuc. Parohia din Săud avea banii adunați, dar nu primise dispoziție decât pentru cumpărarea „protocoalelor congresului și sinodului” nu și pentru cărți școlare.

După cum era și firesc, parohia orașului Beiuș înregistra o situație bună, comparativ cu satele plasei. Puterea economică a localității și-a pus amprenta și asupra conținutului bibliotecii care număra 60 de titluri. Trebuie să remarcăm că prezența unui mitropolit născut în părțile Beiușului a influențat benefic toate comunele vecine cu satul său de baștină, nu numai în privința dezvoltării școlilor și bibliotecilor de aici, ci și în mobilizarea populației în vederea edificării unor noi lăcașuri de cult în satele respective.

Pentru românii din Bihor, care au suportat secole de-a rândul dominația străină, accesul la carte a fost mult mai dificil, deși a existat o apetență reală pentru aceasta. Intelectualii români au conlucrat pentru întemeierea de biblioteci, în așezările mai importante din județ, cum au fost Oradea și Beiuș, dar și în localitățile rurale, unde era resimțită lipsa de carte și presă românească. Bibliotecile înființate în județ, stăteau la dispoziția membrilor lor, și nu numai. Unele aveau caracter închis și erau, de cele mai multe ori, specializate pe anumite domenii. Dar, în cea mai mare parte, bibliotecile au avut un fond considerabil de carte și presă pentru a satisface setea de cultură, de carte și lectură a românilor aflați pe teritoriul județului Bihor.

Bibliografie

BULUȚĂ, Gheorghe, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*. București, Editura Enciclopedică, 2000.

FAUR, Viorel, *Contribuții la cunoașterea istoriei Bihorului*, Oradea, 1970, 111p. cu portr. și facs.

FAUR, Viorel, *Contribuții la istoricul bibliotecilor românești din Crișana (1830-1940)*, Oradea, Fundația Cele Trei Crișuri, 1995, 164p.

FAUR, Viorel, *Cultura română din Bihor. 1849-1918*, Oradea, Fundația Culturală: Cele Trei Crișuri, 1992, 187 p.

MĂLIŢĂ, Ioan Marin, *Satul și biserica din Ciutelec-Bihor. File de monografie*, Oradea, Editura Mihai Eminescu, 1997.

TOMESCU, Mircea, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, Editura Științifică, 1968, 216 p.

TURC, Lucia, *Istoriografia privind bibliotecile românești din Transilvania (1850-1918)*, în: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, LXV, 1-2, 2000, p. 86-100.

VARTOLOMEI, V., *Mărturii culturale bihorene*, Cluj, 1944, 310p.

ARHIVE

Arhivele Naționale- Direcția Județeană Bihor

1. *Fond Episcopia Ortodoxă Română Oradea*
2. *Fond Protopopiatul Ortodox Oradea*
3. *Fond Protopopiatul Ortodox Beiuș*
4. *Fond Protopopiatul Ortodox Lunca*
5. *Fond Protopopiatul Ortodox Marghita*
6. *Fond Protopopiatul Ortodox Tinca*